

verdedigen. Als je de hele kunst wegsmijmt om de abstractie te verdedigen, dan ben je niet objectief; alles wegsmijten kan natuurlijk ook niet en dat hebben die critici behoorlijk snel ingezien. Dat streven naar zogenaamde objectiviteit vind ik niet alleen in artistieke materies onzin, maar bijvoorbeeld ook in politieke. Bij zoiets als een publieke radio-omroep moet je natuurlijk iedereen bedienen. In dat geval vind ik dat je in de eerste plaats jezelf moet bedienen, en dan pas het publiek, maar dan wel op een moreel, politiek en artistiek verantwoorde manier. Je moet gewoon goed theater maken. Als een groot deel van het publiek dat goed vindt en een ander deel niet, dan is dat zo. Luk Perceval heeft gelijk: theater is niet voor iedereen. Dan kom je zoals die socialistische voorzitter in de eeuwige discussie terecht: moeten we het volk naar de kunst brengen of de kunst naar het volk? Je moet het volk naar de kunst brengen en niet omgekeerd. De kunst moet op haar plek blijven en dingen doen; het volk moet daar naartoe gebracht worden en wil het niet, *tant pis*. Is kunst daarom elitair? Je kan voor mijn part schilderijtjes maken van zigeunerinnetjes met een blote boezem en dan zal je ook een publiek hebben dat dat absoluut niet wil zien; dan zit je met hetzelfde probleem. Alle kunst brengt een zekere vorm van elitarisme met zich mee, die te maken kan hebben met opleidingsniveau. Maar je hebt evenzeer hoogopgeleiden die ontiegelijke dommeriken zijn, *abrutis* zonder gevoel voor smaak, en mensen zonder opleiding die gevoel hebben voor kunst zonder dat ze dat kunnen uitleggen. Dat hoeft ook niet. Je moet niks naar hen toe brengen als ze het niet willen hebben. Wat Patrick Janssens vertelt over die 'verplichte sociale mix', is zelfs geen ouderwetse socialistische opvatting, het is een vermolmd opvatting *tout court*.

Normen

Misschien zijn er enkele esthetische, inhoudelijke, morele, politieke, maatschappelijke normen waaraan voorstellingen moeten voldoen. Die canons zijn voor mij: een verhaal vertellen dat maatschappelijk de moeite waard is, zelfs vanuit individueel standpunt, want het individu staat binnen een maatschappij. Het verhaal moet geloofwaardig zijn of waarachtig, wat niet wil zeggen realistisch. Realisme of naturalisme zijn de dood van het theater. Theater is niet een realiteit naspelen. Kunst is autonoom. Theater is spelen, niet naspelen; kunst die alleen naspeelt, is even twee-

dehands als de kritiek die over haar geschreven wordt. Na-apen is niet interessant; dan ga ik liever de straat op.

Ik heb altijd de opvatting gehuldigd dat de verschillende elementen van een voorstelling autonoom moeten zijn. Het spel moet kunnen bestaan zonder het decor en omgekeerd. Er moet geen verzoening zijn tussen de elementen van een voorstelling, er moet juist een spanning tussen hen gecreëerd worden. Een scenografie die zich met de tekst tracht te verzoenen of die tekst al te zeer tracht uit te beelden, zit volgens mij fout. Het moet juist vloeken. Theater moet vloeken. Het moet niet zitten bidden en prevelen, het moet op een stoel springen en vloeken. Dát is een van de normen. Voilà! Het moet de paus van zijn troon stoten, het moet alles van zijn troon stoten, elk hutje op de hei oplazen, elke deur intrappen die niet openstaat. Het moet zijn wildheid behouden, een spiegel durven zijn van de chaos die de wereld zelf is. Maar we weten dat er naar chaos niet te kijken valt als hij niet een beetje georganiseerd is. Naar iemand die niet goed vertelt, wordt niet geluisterd. Goed vertellen is goed spelen. Hoe doe je dat? Dat weet ik niet. Daarvoor heb je een acteur nodig die zijn vak kent. Ik kan het niet voordoen. Als ik emotie moet spelen, sta ik pathetiek te verkopen, omdat ik geen spelverbeelding heb. Ook het spel van de acteur moet eerlijk en waarachtig zijn. Je moet als acteur niet staan te faken of op je veiligheidsjes terugvallen, imitatief spelen of herhalen wat je al twintig keer hebt gedaan, wat allang niet meer waarachtig is, maar uitgesleten, ingebakken. Ik kan me mensen indenken die een mooi ingeblikt theater willen zien; dat is hun norm. Voor mij is dat een verkeerde norm. Ik blijf erbij dat kunst – alle kunst – moet durven, durven op je bek gaan, chaos scheppen, de spiegel maken van de maatschappij op de manier waarop je dat het beste kunt. Anders kan je de mensen niet grijpen, schokken. Schokken, niet om te schokken, maar om hen te laten inzien, hen door je verhaal wijzer te maken met betrekking tot zichzelf en hun situatie, met betrekking tot de wereld. Theater moet een steen in de vijver zijn, of in de kikkerpoel.

Dramaturg

Mijn ervaring als dramaturg in het NTG is dus niet echt positief geweest. Ik wist al op voorhand dat een aantal mensen daar mijn komst niet zag zitten. Van meet af aan was er

enige vorm van tegenwerking. Maar eigenlijk vind ik dat het werk van dramaturg niet veel verschilt van dat van recensent. Ik heb mij onmiddellijk aan een aantal dingen geërgerd en die ook willen veranderen. Waarom kan een dramaturg, van zodra het repertoire voor het volgend seizoen vastligt en de regisseurs aangezocht zijn, niet uitgebreid gaan praten met die regisseurs om de strategie van een voorstelling te bepalen? In het NTG kwam je mekaar pas tegen bij aanvang van de repetities, zes weken voor de première. Tijdens het werkproces waren er uiteraard nog wel gesprekken, maar dan kon je regisseurs nog moeilijk dingen uit hun hoofd praten. Je zag dingen mislopen die je vooraf had voorspeld. In het beste geval werd dan na de première wel toegegeven dat je gelijk had. Je levert hier dus ook kritiek, maar richt die tot één persoon. Je formuleert de dingen niet anders, misschien wel iets voorzichtiger naar acteurs toe, omdat die nog volop in het maakproces zitten. Een regisseur vind ik dan al veel minder kwetsbaar; met hem moet je echt de strategie van de voorstelling kunnen bespreken. Vanuit mijn kijkervaring als recensent merkte ik vrij vlug welke dingen niet zouden werken. Ik heb wel geconstateerd dat je ongemerkt water bij je wijn begint te doen wanneer je in het theater zit, tussen de mensen die het moeten rooien. Op een bepaald moment ga je dan dingen goed vinden die het eigenlijk niet zijn. Die misschien wel iets beter zijn dan wat tijdens de vorige repetitiedag werd getoond, maar toch nog ruim onvoldoende blijven. Op den duur is het gevaar groot dat je je in slaap laat wiegen. Maar mijn grootste frustratie was dat ik in wezen zelden of nooit een discussie met de regisseur had, een discussie waarin je invloed kon hebben, waarin de bereidheid voorhanden was om een strategie te aanvaarden.

Ik hou meer van het woord 'strategie' dan van het woord 'concept'. Een concept pint je te veel vast, dat ruikt naar voorbedachtheid en ik vind nog steeds dat kunst niet met voorbedachten rade kan gemaakt worden. Een strategie uitstippelen betekent: de middelen en benaderingen bepalen die je zal aanwenden om aan je vertelling een optimale werkzaamheid te geven. Wat wil je met je voorstelling vertellen? Hoe ga je daarbinnen met de acteurs om? Hoe grijpt het scènebeeld daarop in enzovoort. Samen met de regisseur en liefst ook met alle acteurs een weg zoeken om de voorstelling optimaal te laten werken, waarbij ik als dramaturg en voormalig recensent mijn